

Ruimtelijke Kwaliteit in IJsselvallei onder druk

Hoe hou je de alom gewaardeerde kwaliteiten in de IJsselvallei overeind in een toekomst waarin tal van veranderingen invloed krijgen op het sociale, landschappelijke en economische leven. Deze vraag stond centraal in een levendig debat dat Architectuurcentrum Rondeel in samenwerking met Stichting IJsselhoeven op 9 december had georganiseerd. Kern van het antwoord was dat veranderingen niet als een bedreiging maar als een kans gezien moesten worden en dat vernieuwingen altijd een positieve kwaliteitsbepalende rol spelen zolang er maar sprake is van gebiedsverbondenheid.

De korte inleidingen van de twee genodigde deskundigen waren vooral bedoeld als 'warm-makertjes' die het publiek moesten prikkelen om vooral met elkaar in discussie te gaan. Aan Rick Herngreen, senior adviseur ruimtelijke kwaliteit bij Het Oversticht, en Jannemarie de Jonge, landschapsarchitect en partner in het bureau Wing, de eer om die taak op zich te nemen. Elk kreeg 10 minuten nadat moderator Gerard Hendrix, projectleider bij Stichting IJsselhoeven, de avond had opgestart met de definiëring van het thema Ruimtelijke Kwaliteit en welke rol de Stichting IJsselhoeven in dit debat zou moeten spelen. Hendrix: 'Het gaat het hier niet alleen over het onderhoud en het ontwikkelen van IJsselhoeven en over kennis vergaren en verspreiden over de historie daarvan, maar ook over de thema's 'Ruimte voor de rivier' en de Landschap Ontwikkelingsplannen (LOP's) die van grote betekenis zijn voor de ruimtelijke kwaliteit.'

Ruimtelijke kwaliteit betekent vooral hard werken

Herngreen beperkte zijn betoog tot de nadere definiëring van het begrip ruimtelijke kwaliteit en de betekenis daarvan in de IJsselvallei. 'Het moet gaan over de betekenis voor de mensen die erin leven; dus ook over de voorwaarden die nodig zijn om er maximaal geld te kunnen verdienen. Het betreft niet alleen de toevallige bezoeker maar het gaat de hele samenleving aan en die is voortdurend in beweging,' aldus Herngreen die aanvulde dat het ook bedoeld is voor hen die zwijgen en voor hen die er nog niet zijn, waarmee hij op de toekomstige bewoners en gebruikers doelde. Volgens Herngreen gaat de discussie vaak over het ontbreken van ruimtelijke kwaliteit. Hij pleit ervoor om de aandacht vooral te richten op die plekken waar het niet zo jofel is, waar het mis dreigt te gaan maar waar wel het meest te verdienen valt en waar nieuwe programma's het meest profijtelijk zijn. Daar kun je dan ook iconen neerzetten die tonen waar we toe in staat zijn. Zo legt hij de link naar de IJsselvallei waar destijds de grote hoeven, die we nu als kwaliteitbepalende dragers zien, met grote trots als vernieuwende elementen in het landschap werden gebouwd met gebruikmaking van de nieuwste inzichten van die tijd. Nu het als gevolg van allerlei ontwikkelingen mis dreigt te gaan met de ruimtelijke kwaliteit van de IJsselhoeven, is het de vraag hoe daarmee om te gaan en wel met behoud van de trots die destijds zo bepalend was. Herngreens' advies is om niet diep te buigen voor het verleden maar om vanuit die bestaande context een nieuw hoofdstuk toe te voegen. Herngreen: 'Dat is niet gemakkelijk. Dat is hard werken, maar daar gaat cultuur ook over!'

Consensus vermijden

Jannemarie de Jonge greep de afsluiting van Herngreen aan om haar betoog over de procesgang op te starten. 'Het gaat inderdaad niet vanzelf. Ruimtelijke kwaliteit is iets dat je als gebruiker van de ruimte ervaart en het is niet iets wat deskundigen zeggen. Maar ook de gebruiker heeft de wijsheid niet in pacht.' Volgens De Jonge zijn er in het proces om tot ruimtelijke kwaliteit te komen drie aandachtspunten: 'Ga om te beginnen niet uit van de meeste stemmen gelden, dat is de dood in de pot, dan krijg een resultaat waar je niet trots op kunt zijn. Zoek de uitersten en geef ook de minderheden een stem. Realiseer je ten tweede dat ruimtelijke kwaliteit een grote reikwijdte heeft en verder gaat dan alleen het plaatselijke belang. Daar heb je deskundigheid voor nodig die een interactie op gang brengt tussen het hier en nu met de historie maar zich ook bewust is van waar het in de toekomst naar toe moet.' Tenslotte noemt zij het vakmanschap dat daarvoor nodig is. Het gaat immers over een spel tussen opdrachtgever en opdrachtnemer, tussen gebruiker en ontwerper en tussen deskundige en leek. De Jonge: 'In dat spel van consument en producent is regie nodig. In de dialoog tussen deze partijen is geen sprake van consensus maar valt wel veel te leren en worden nieuwe inzichten opgedaan. De overheid zou die dialoog kunnen stimuleren maar is vaak zelf partij en heeft dan te snel belang bij consensus.' Onafhankelijke organisaties als Architectuurcentrum Rondeel of Stichting IJsselhoeven zouden in het organiseren van een dialoog die niet uit is op consensus een goede rol kunnen spelen om zo verder te kijken dan alleen naar het plaatselijk belang. De Jonge noemt als voorbeeld daarvan de roldoorbrekende betekenis die Stichting Stadsherstel destijds heeft kunnen spelen in het debat over de Deventer binnenstad.

De grote schuur en andere betekenisvolle opmerkingen

Zo'n vijftig boeren, burgers en buitenlui waren voor de debatavond bijeengekomen in het cultureel eetcafé Doc H2O in het Deventer Havenkwartier. Maar er waren ook ontwerpers, ambtenaren en zelfs een enkele (oud)bestuurder. Een bont gezelschap maar wel zeer betrokken bij het onderwerp en bereid deel te nemen aan de discussie. Het voert te ver om alle gemaakte opmerkingen, toelichtingen, vragen en antwoorden hier te vermelden. In dit verslag beperken we ons tot enkele opmerkelijke zaken.

Makkink opende de discussie door te stellen dat ruimtelijke kwaliteit het optimaliseren is van de ruimte voor mens, dier en materiaal. Makkink, boerenzoon, wilde vooral een lans breken voor de huidige gebruikers die sinds de jaren tachtig te maken hebben met de beperkingen van mestquota's en tegelijk de villa's van binnentrekkende stedelingen in hun land zien verschijnen. Zijn oproep 'Burgers lijf met je poten van het land af' klonk dramatisch maar vond in de zaal toch te weinig weerklank omdat het geen oplossing bood. Overigens herkende Rick Herngreen de emotie maar vroeg zich wel af of die zo belangrijk moet zijn. 'Waarom moeten we het allemaal mooi vinden. Het moet ook functioneel zijn,' waarmee hij in zekere zin de boerenzoon tegemoet kwam. Architect Peter Ghijsen vond dat ruimtelijke kwaliteit, dat overigens ook opgaat in het stedelijk gebied, iets is wat aantrekt, iets waar je graag wilt zijn. En de door hem gestelde vraag wat je moet doen als er iets verandert, werd direct door hemzelf beantwoord met: zorg dat het nieuwe zich verbindt met het landschap. Herngreen: 'Het gaat dus niet om iets moois toevoegen of maken maar het gaat om ruimte scheppen voor mogelijkheden, die afhankelijk van de context druk en levendig kan zijn of juist stil en ingetogen.' Een nieuwe toevoeging in het landschap mag volgens hem geen onevenredig beslag leggen op de ruimte zoals bijvoorbeeld een dominante functie als autobedrijf dat kan doen.

De opmerking leidt tot de vraag wat een goeie plek is voor een nieuwe ontwikkeling. Moet het juist een mooie, aantrekkelijke plek zijn of, zoals Herngreen opteert, een rotte kies die in een gouden kroon kan veranderen. Dirk Baalman, adjunct directeur bij Het Oversticht, merkt op dat het uiteindelijk om de mate van bedrijvigheid gaat. Peter Ghijsen stelt de discussie weer even scherp door vast te stellen dat de boeren wegtrekken en wat moet je dan doen. De gemeente Deventer heeft zo bijvoorbeeld drie cirkels om de stad getrokken met aflopende stedelijke betekenis. Een opmerking uit de zaal geeft aan dat het in de IJsselvallei vooral om de grootte van de schuren gaat. Als je bij leegstand gaat slopen of er een nieuwe functie aan geeft, dan moet je iets met die massa doen. Ghijsen vindt dat dit een privaat probleem is en dat de opgave een grotere schaal heeft. Het publiek sluit aan met: 'Maakt de Stichting IJsselhoeven het buitengebied niet stedelijke doordat ze nieuwe functies zoeken voor leegkomende agrarische bebouwing?' Boer Makkink vult aan: 'Maak het oppervlak niet hard door verstening maar hou het groen, dat is bovendien beter voor de steeds belangrijker wordende waterafvoer.'

Overigens is het volgens Herngreen vooral de nieuwkomer die zich druk maakt over de ruimtelijke kwaliteit. Maar nieuwe, innovatieve en grootschalige bedrijvigheid kan ook als een nieuwe vorm van een landgoed worden opgevat. Herngreen: 'Geef die boer die 300 koeien wil eens de kans om iets nieuws te maken met een nieuwe vorm'. Daarmee refereert hij ook aan de grote hoeven zoals die destijds, toen ze gebouwd werden, een zo grote betekenis hadden voor wat we nu de ruimtelijke kwaliteit noemen. De oud bestuurder in de zaal spreekt dan ook liever van kansen en niet van bedreigingen. Volgens hem is de definitie van ruimtelijke kwaliteit niet van belang maar wel de kansen die er nu zijn.

De beleidsmedewerker van de provincie zegt dat het thema ruimtelijke kwaliteit door de overheid is ingebracht en dat nu de dialoog op gang gebracht moet worden. De vraag is dan ook wat het oordeel van de Stichting IJsselhoeven zelf is over wat de ruimtelijke kwaliteit moet bepalen. Met andere woorden: vanuit het gebied zelf de vraag stellen, ofwel een bottom-up benadering nastreven om zo tot een betere drager van ruimtelijke kwaliteit te komen. Kernpunt blijkt dan toch die grote schuur te zijn achter de boerenwoning. 'Als die vergaat, vergaat ook de ruimtelijke kwaliteit' is de gehoorde opvatting.

Maar, zo is het weerwoord, dat is teveel vanuit het plaatselijk belang geredeneerd. Niet alleen kijken naar het kleine maar ook naar het grote, naar de context. Jannemarie de Jonge: 'Neem een voorbeeld als het programma Ruimte voor de rivier. Ondanks de omvang hiervan wordt er tot op het lokale niveau gekeken naar de effecten ervan.'

Dirk Baalman geeft de werkwijze van Het Oversticht mee: 'Wij stellen altijd drie vragen: formuleer ten eerste de definitieve vraag door goed te kijken en goed te luisteren. Stel vervolgens de vraag wat je daarmee kunt. En tenslotte; hoe doe je dat.' Hij vindt de huidige IJsselhoeven een hoog "aibaarheidsgehalte" hebben, maar hij constateert ook dat omdat er zoveel nieuwe ontwikkelingen op ons afkomen er wel iets nieuws bedacht moet worden.

De vraag wordt gesteld: 'Wat gaan er nu uiteindelijk gebeuren met die zo belangrijke IJsselhoeven.' De provinciale beleidsmedewerker oppert om al die punten in een dialoog te bespreken.

Dit brengt moderator Gerard Hendrix tot de afsluitende vraag aan de zaal: Geef ons eens een aantal tips waarmee we als Stichting IJsselhoeven een rol van betekenis kunnen spelen in dit proces.' Het publiek reageert constructief op de oproep en komt met volgende suggesties:

- organiseer workshops waar alle betrokkenen met ontwerpers samen aan nieuwe ideeën werken;
- zet een internetforum op met elke week een nieuwe stelling;
- nodig ook 'andere geluiden' uit en praat daar vooral lang mee door;
- mobiliseer medestanders voor echte innovaties;
- zet een steuncomité op dat niet alleen mentaal, in arbeid maar ook het risico mede draagt.

Hendrix voegt daar zelf nog aan toe: 'Als stichting moeten we een rol spelen die onafhankelijk is om zo boven de partijen te staan in de te voeren dialoog; niet als een spreekbuis maar als een deskundige partij.' Met deze constatering sluit hij de avond af en dankt de inleiders en de aanwezigen voor hun betrokkenheid en inzet.

door Tom de Vries, journalist